

**This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.**

**Author(s):** Heikkinen, Hannu L.T.

**Title:** Kohti kestäväää toivoa

**Year:** 2022

**Version:** Published version

**Copyright:** © Tekijät & Eurooppalaisen filosofian seura ry

**Rights:** In Copyright

**Rights url:** <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

**Please cite the original version:**

Heikkinen, H. L. (2022). Kohti kestäväää toivoa. In T. Tervasmäki, O.-J. Jokisaari, K. Jurvakainen, J. Kallio, J. Pulkki, P. Takkinen, A. Tammenoksa, & J. Varpanen (Eds.), *Maailman tärkein tehtävä : esseitä kasvatuksesta, vastuusta ja toivosta : juhlaKirja professori Veli-Matti Värrille* (pp. 166-174). Eurooppalaisen filosofian seura ry. <https://netn.fi/fi/kirjat/maailman-tarkein-tehtava>

# Kohti kestävää toivoa

Hannu L. T. Heikkinen

SINÄ SYKSYNÄ tavallinen elämä alkoi näyttää kummalliselta. Esimerkiksi se, että ajamme autoilla, lennämme lentokoneilla, ostamme tavaroita kaupasta ja asumme lämmitetyissä taloissa.

Kaikki alkoi siitä, kun luin erään kirjan käsikirjoituksen. Tuo kirja maalasi lohduttoman kuvan elämänmuodostamme, joka perustuu luonnonvarojen ylikulutukseen ja luonnon tuhoamiseen. Myös koulutusjärjestelmämme perustuu samaan ajattelutapaan. Koulut ja yliopistot ovat talouden ja tuotannon välineitä. Ne ovat talousjärjestelmän osia, jotka tuottavat lisäarvoa pääomalle ja kasvattavat bruttokansantuotetta.

Kirjassa kysyttiin, miten toimia kasvattajana, kasvatuksen tutkijana ja opettajien kouluttajana, jos ymmärtää korttitalon heiveröisyyden?

Kirjan oli kirjoittanut *Veli-Matti Värri*. Sen nimi oli *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*<sup>1</sup>.

Oli syksy 2018.

\*\*\*

Eniten minua raastoi se, että näin kirjassa itseni. Jäin kiinni kuin murtovaras poliisin valokeilaan sorkkarauta kädessä.

Olin ympäristörikollinen. Minä, joka olin aina kuvitellut eläväni vastuullisesti. Minä, joka olin lajitellut, kierrättänyt, ajanut polkupyörällä ja ties mitä. Olin ympäristörikollinen, koska elin tavallista elämää teknologisoituneessa maailmassa. Voisin tehdä toisinkin, mutta olin heikkoluonteinen.

Heikkoluonteisuus. Sitä sanaa Aristoteles<sup>2</sup> käytti. Minua ohjaa tuo pahe, välittömän tyydytyksen halu.

Seuraavat kaksi viikkoa nukuin huonosti.

1 Värri (2018)

2 Aristoteles (2005)

Mutta lisää oli tulossa. IPCC julkaisi raporttinsa<sup>3</sup>. Siinä piirrettiin tarkka kuva tulevaisuuden skenaarioista: mitä tapahtuisi planeetalle, jos se lämpenisi puolentoista asteen sijasta kaksi astetta? Kolme, neljä, kahdeksan astetta?

Puolen asteen lämpötilaeroa et edes tunne ihollasi. Mutta ero puolentoista ja kahden asteen välillä voi olla kynnsarvo, jonka jälkeen globaali katastrofi kääntyy hirvittäväksi.

Ja taas nukuin huonosti. Mietin, pitäisikö laittaa pystyyn mielenosoitus parlamentin eteen – kuten *Greta Thurnberg*?

Greta on vahvaluonteinen. Minä en.

\*\*\*

Unettomuus paheni entisestään. Suomen Kuvalehden artikkelissa *Oliha kerran Pasila*<sup>4</sup> kerrottiin viidestä ”maailmanlopusta” eli massiivisesta sukupuuttoaallost.

Jokaisen sukupuuttoaalton seurauksena ravintoketjun huipulla ollut eliölaji oli hävinnyt planeetalta. Viides sukupuuttoaalto oli hävittänyt dinosaurukset 66 miljoonaa vuotta sitten.

Nyt oli meneillään kuudes<sup>5</sup>. Tällä kertaa ekosysteemin huipulla olevaa lajia kutsuttiin nimellä *Homo Sapiens*, viisas ihminen.

Mietin, pitäisikö nimi vaihtaa. Kävisikö *Homo Stultus*, tyhmä ihminen? Eläinlaji, joka hävittää itsensä sukupuuttoon tuhoamalla ympäristön, joka on lajin eloonjäämisen edellytys.

Tuon artikkelin päähenkilönä oli suomalainen paleontologi *Mikael Fortelius*, joka on perehtynyt maapallon menneisyyteen fossiileja tutkimalla. Hän oli ollut mukana monitieteisessä tutkimusryhmässä, jossa oli parikymmentä tutkijaa, alansa huippuja.

He analysoivat, mitä olivat saaneet selville aikaisemmista maapallon käänteistä. Mitä tapahtuisi seuraavaksi?

Aineistosta hahmottuva kuva planeetan tilasta säikähdytti heidät jokaisen. Vuonna 2040 saavutettaisiin kriittinen kynnsar-

3 The Intergovernmental Panel on Climate Change (2018)

4 Järvinen & Kaarenoja (2018)

5 Barnosky & al. (2011)

vo, jonka jälkeen maapallon ekologinen tila keikahtaisi. Kukaan ei tiedä tarkkaan, millaiseksi. Systemien romahdukset tapahtuvat tällä tavalla. Aluksi pieneltä näyttävä repeämä romahduttaa järjestelmän.

Mutta 2040. Siihen oli enää paljon vähemmän aikaa kuin syntymävuoteeni. Enää kaksikymmentä vuotta, sen jälkeen olisi myöhäistä.

Etsin alkuperäisartikkelin *Nature*-lehdestä<sup>6</sup>. Minulla ei ollut vastaväitteitä, joihin vedoten olisin voinut kiistää päättelyketjun. Voin vain toivoa, että nuo maailman etevimpiin kuuluvat tutkijat olivat pahasti erehtyneet.

Sitä he itsekin toivovat.

\*\*\*

Elämä näyttää jatkuvan kuten ennenkin. Ihmiset ajavat, lentävät, ostavat, kuluttavat. Töpselästä tulee sähköä ja Kiinasta tavaraa. Joku on pahoittanut mielensä siitä, että hallitus kurittaa autoilijoita ja nostaa bensiinin hintaa. Ja että poliitikot harrastavat ilmastopopseerausta ja aiheuttavat nuorille ilmastoahdistusta. Se on väärin, he sanovat.

Tilanne tuntuu toivottomalta.

Ehkä näenkin painajaista. Olen junassa, joka on täydessä vauhdissa. Jotkut katsovat ikkunasta ulos ja kirkuvat, hapuilevat häätäjarrua. Huutavat, että tämä juna on menossa rotkoon. Katson epäuskoisesti sukulaisteni ja tuttavieni kasvoja, jotka matkustavat samassa vaunussa. He istuvat täysin tyyninä. Eivät katso ulos ikkunasta, eivät kuule huutoa. Tuijottavat puhelimiaan, suunnittelevat seuraavia matkailukohteita ja ostavat tavaraa verkkokaupasta.

Niin minäkin. Istun ensimmäisessä luokassa, parhaalla näköalapaikalla. Rata on tasainen ja maisemat vaihtuvat sileästi. Ummistan silmäni. Ajattelen, että tämä on unta.

Menen lääkäriin ja kerron, että en saa nukuttua. Ei, tämä ei ole sairaus. Ongelma ei ole serotoniineissa. Päinvastoin. Ne toimivat kuten pitääkin.

6 Barnosky & al. (2012)

Minä en ole sairas, vaan maailma.

\*\*\*

*”Yksi heräämisen merkki on, kun kyselte itsetänne, olenko minä hullu vai ovatko kaikki muut hulluja.*

*Koko maailma on mieletön, pätkähulluja täynnä. Ainoa syy, miksi meitä ei lukita laitokseen on se, että meitä on niin paljon.”*

*Antonio de Mello (1999)*

\*\*\*

Minun pitää toimia. Ei siksi, että voisin pelastaa maailman, vaan auttaakseni itseäni.

Vähennän veden kulutusta, istutan tammen, perustan niityn ja hyönteishotellin. Rymyän viikkotolkulla talon pölyistä välipohjaa parantaakseni lämmöneristystä. Ostan lisää selluvillaa, neljänneksen ilmalämpöpumpun ja sähköllä kulkevan auton. Rakennamme yhdessä naapurien kanssa aurinkovoimalan ja sähköautojen latausinfra.

Tajuan, että tämä ei riitä mihinkään.

Olen ajanut moottoripyörällä kuusitoistakesäisestä asti ja luullut, että en koskaan luovu siitä. Se on ollut osa identiteettiäni – osa vastausta kysymykseen, kuka olen.

Moottoripyöräni on klassisen kaunis esine: siinä on voimaa, tahtoa ja eleganssia. Moottoripyörällä ajamisesta on tullut meditaation väline. Kesäillassa maiseman rullatessa kellun ajan ja paikan ulkopuolella.

Myös väitöskirjani<sup>8</sup> rakentui moottoripyöräilijän kertomukselle. Kertojaminä, *Faidros*, oli *Platonin* dialogikumppani muinaisessa Ateenassa. Hän oli myös päähenkilö *Robert M. Pirsigin* romaanisssa *Zen ja moottoripyörän kunnossapito*. Olin rakentanut narratiivisen identiteetin sankarifilosofina ja moottoripyöräilijänä.

7 de Mello (1999)

8 Heikkinen (2001)

Mutta nyt olen valmis myymään moottoripyöräni. Ei tunnu, että luopuisin mistään, pikemmin hilseilevän kuoren riisumiselta.

En ole parempi ihminen kuin ennen, en parempi kuin muut. Toiminta auttaa minua parantumaan siitä taudista, johon kipeä maailma on sairastuttanut.

\*\*\*

Olen ammatiltani koulutuksen tutkija. Mitä tutkijan pitää nyt tehdä? Alan puhua ja kirjoittaa asioista, jotka liittyvät ekologiseen kriisiin, ekososiaaliseen sivistykseen, planetaariseen viisauteen, kestävyyskasvatukseen – *you name it!*

Alan ihmetellä ympärilläni kuuluvaa osaamispuhetta. Mistä sitä sikiää? Osaamisen kehittämistä puhuvat talousetämiehet ja poliitikot yhtä sujuvasti kuin opettajat ja rehtoritkin. Nykyään osaamispuhetta suoltavat myös kasvatuksen tutkijat. Tuleeko kasvatustieteestä osaamisenkehittämistiedettä?

Nyt tuossa puheessa erottuu uusia sanoja: aletaan puhua kestävyysosaamisesta. Mietin, miksi tuo uusioyhdyssana tuntuu hankalalta. Luulen tietäväni syyn.

*Ludwig Wittgenstein* tuli myöhäisfilosofiassaan siihen tulokseen, että käsitteet saavat merkityksensä siitä kielipelistä, jossa niitä käytetään<sup>9</sup>. Osaamisen käsite on rakentunut OECD:n ja EU:n puhetavoissa – eli talouspoliittisissa kielipeleissä<sup>10</sup>. Osaaminen on käänös sanasta *competence*, tai hiukan amerikkalaisemmin *competency*.

OECD on taloudellisen yhteistyön järjestö, jonka tavoitteena on edistää jäsenmaidensa talouskasvua. Euroopan Unioni puolestaan on rakentunut yhtenäisen eurooppalaisen talousalueen rakennusprojektina. Molempien organisaatioiden ytimessä on ollut alusta asti oletus, että talouden pitää kasvaa, muuten ei tule mistään mitään.

Osaaminen on olennainen osa tietotaloutta ja kognitiivista ka-

9 Wittgenstein (1981)

10 Heikkinen & Kukkonen (2019)

pitalismia<sup>11</sup>. Talouskasvun puhetapa on tunkeutunut kasvatuksen huokosista sisään ja rapauttanut sen solurakennetta.

Talouden ja tuotannon kehittämiseksi on rakennettu osaamisen kuvauksia, kompetenssi viitekehyksiä, joiden suuntaan pyritään kehittämään ihmisten kyvykkyyttä. Näin meillä on yrittäjyyskompetenssit ja digitaaliset kompetenssit ja sen sellaiset. Sitten huomataan, että hetkinen: ilmastonmuutos. Niinpä laajennetaan osaamisen kuvauksia noiden kompetenssien ulkopuolelle. Keksitään uusi pala palapeliin.

Mutta miten kestävyysosaamisen palikka sopii palapeliin, jota kootaan talouden ehdoilla?

Ehkä tuo sopimaton pala johtaa siihen, että koko palapeli on muutettava. Ehkä alkaa tapahtua jotain, joka murentaa loputtoman talouskasvun kertomuksen. Ehkä mureneminen alkaakin sieltä kompetenssijattelun ytimestä?

Huomaan nimittäin lukevani kestävyysosaamisen kuvauksista sanaparin kriittinen ajattelu<sup>12</sup>. Ehkä tuo voisi olla Troijan hevonen. Kriittinen ajattelu on nimittäin jotain sellaista, että kun se kutsutaan kylään, se ei istahda kiltisti jalat ristissä sohvalle ja ota nätisti kahvikupposta käteensä. Ei, se valtaa ensin sohvan, sitten olohuoneen ja lopulta koko talon.

Ehkä kestävyysosaamisesta voi tulla osaamispalapelin tausta. Vähän niin kuin taloudellisen kestävyuden tausta on sosiaalisessa kestävyudessa ja sen perusta vuorostaan ekologisessa kestävyudessa.

Kestävän toivon perustaksi tarvitaan enemmän kuin taloudellista ja teknistä osaamista. Tarvitaan viisautta, joka perustuu moninäkökulmaiseen tietoon ja asioiden ymmärtämiseen. Tarvitaan maailmankatsomuksen kokonaisvaltaista muodostumista kasvatuksen kautta.<sup>13</sup>

Planetaarisen viisauden olennainen ehto on toivo. Jos meillä ei ole toivoa, meillä ei ole enää mitään. Mutta tämän oivaltaminen

11 Heikkinen (2018)

12 Bianchi (2020)

13 Keränen-Pantsu & Heikkinen (2019)

ei riitä. Ei kannata toivoa vain siksi, että toivominen on välttämättömyyttä. Toiveikkaus vain sen itsensä vuoksi on itsepetosta. Sellainen toiveikkaus, joka ei perustu tosiasioihin, on turhaa toivoa.

Kestävän elämän perustana voi olla vain kestävä toivo. Kestävä toivo on perusteltua toivoa. Se perustuu parhaaseen tietoon ja tosiasioiden kohtaamiseen. Kestävä toivo perustuu *Immanuel Kantin* järjen kaanoniin<sup>14</sup>. Sen ensimmäinen kysymys on: ”Mitä voin tietää?” Toinen kysymys kuuluu: ”Mitä minun tulee tehdä?” Kolmas on: ”Mitä voin toivoa?”

Kestävä toivo tarvitsee tuekseen monenlaista tietoa. Ilmastonmuutos, lajikato ja muut elämäämme uhkaavat ilmiöt ovat luonnontieteellisiä ongelmia. Siksi tarvitaan luonnon tutkimusta, luonnontieteitä. Mutta ne muutokset, joita luonnossa tapahtuu, ovat ihmisten aikaansaamia. Siksi tarvitaan ihmisen ja yhteiskunnan tutkimusta. Koska kysymys on ihmisen suhteesta maailmaan, tarvitaan myös filosofisia ja teologisia näkökulmia. Tarvitaan myös kykyä nähdä ja tuottaa kauneutta – tarvitaan siis taidetta. Tarvitaan kuvittelukykyä, jonka avulla voimme kurottaa sen tuolle puolen, mitä voimme silmillämme nyt nähdä.

Kasvattaja ei voi luopua toivosta, joka pohjautuu kykyyn kuvitella parempi maailma. Kestävä toivo pohjautuu tietoon ja tosiasioihin, mutta se edellyttää myös kykyä uskoa vilpittömästi siihen, että huomenna aurinko voisi nousta parempaan maailmaan. Kestävä toivo kurkottaa kohti tulevaisuuden planeettaa, joka on elämisen arvoinen paikka: *”To live well in a world worth living in”*<sup>15</sup>

\*\*\*

*”Ilman toivoa ei ole arvokasta elämää eikä perustaa kasvatukselle. Ihminen ei voi kokea tulevaisuuden toivoa ilman elämän tarkoituksen kokemusta. Tässä eksistentiaalisessa merkityksessä toivo on perimmäinen, elämää ylläpitävä periaate.”*

*Veli-Matti Värri (2018)*

<sup>14</sup> Saarinen (2020)

<sup>15</sup> Kemmis (2022)



## Kirjallisuus:

- BARNOSKY, A. D., MATZKE, N., TOMIYA, S., WOGAN, G. O., SWARTZ, B., QUENTAL, T. B. & FERRER, E. A. (2011). Has the Earth's sixth mass extinction already arrived? *Nature*, 471(7336), 51–57.
- BARNOSKY, A. D., HADLY, E. A., BASCOMPTE, J., BERLOW, E. L., BROWN, J. H., FORTELIUS, M., GETZ, W. M., HARTE J, HASTINGS A., MARQUET P. A., MARTINEZ N. D., MOOERS A., ROOPNARINE, P., VERMEIJ ,G., WILLIAMS J.W., GILLESPIE, R., KITZES, J., MARSHALL, C., MATZKE, N., MINDELL, D. P., REVILLA E & SMITH A. B. (2012). Approaching a state shift in Earth's biosphere. *Nature*, 486 (7401), 52.
- BIANCHI, G. (2020). *Sustainability competences. A Systematic Literature Review*. EUR 30555 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- DE MELLO, A. (1999). *Havahtuminen*. Helsinki: Like.
- HEIKKINEN, H. (2001). *Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tulemisen taito. Narratiivisen identiteettityön kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen avulla*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 175.
- (2018). Education, Work and Life. Teoksessa C. Edwards-Groves, P. Grootenboer, & J. Wilkinson (Toim.) *Education in an Era of Schooling: Critical perspectives of Educational Practice and Action Research*. A *Festschrift for Stephen Kemmis*. Dordrecht: Springer, 79–90.
- HEIKKINEN, H. & KUKKONEN, H. (2019). Ammattikorkeakoulu toisin ajateltuna. Osaaminen, sivistys ja tiedon intressit. *Aikuiskasvatus* 39 (4), 264–275.
- THE INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE. (2018). *Global Warming of 1.5 °C*. Haettu osoitteesta: <https://www.ipcc.ch/sr15/>.
- KEMMIS, S. (2022). *Transforming Practices: Changing the world with the theory of practice architectures*. Singapore: Springer. <https://link.springer.com/book/9789811689727>
- JÄRVINEN, E. JA KAARENOJA, V. (2019). *Olipa kerran Pasila*.

- Suomen Kuvalehti 22.2.2019. Haettu osoitteesta: <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/maailmanloppu-on-lahempaan-kuin-uskotkaan-sen-voi-yymmartaa-jos-kiipeaa-korkealle-kalliolle-helsingin-pasilassa/#&gid=1&pid=5>.
- PIRSIG, R. (1994). *Zen ja moottoripyörän kunnossapito*. Porvoo: WSOY.
- SAARINEN, R. (2020). *Oppi toivosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- VÄRRI, V.-M. (2018). *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- WITTGENSTEIN, L. (1981). *Filosofisia tutkimuksia*. Suomentanut Heikki Nyman. Porvoo: WSOY.